

OSMANLILARDA VERASET-İ SALTANAT
VE BUNUNLA İLGİLİ SİKKELELER

Ibrahim Artuk

İstanbul Arkeoloji Müzesi, İslâmî Nümizmatik Kabinesi'nde, Osmanlı Padişahlarından I. Mustafa'nın ilk cülûsuna âit 1026 (1617), biri gümüş diğeri altın olmak üzere iki sikke mevcuttur.

Gümüş sikke, Amid (Diyarbakir)'de basılmıştır. Sikke 17 mm. kutrunda, 1 Gr. ağırlığında olup Kuyumcu Şerafettin Erel'in hediyesidir. Gümüş olan bu Dirhem'in ön yüzünde Tuğra şeklinde :

سلطان مصطفيٰ بن محمد
اخ احمد خان

Arka yüzünde, ortada, daire içinde :

امد
سنه
١٠٢٦

Etrafında :

خلد الله ملكه ضرب Lev. I, 1

Altın sikkeye gelince : Sikke 20 mm. kutrunda ve 3,50 Gr. ağırlığında olup Cibâli, Nalıncı sokakda bulunmuş olan Define muhteviyatındandır. 1026 senesinde Haleb'de kesilmiştir.

Ön yüzünde :

سلطان البرين
و خاقان البحرين
السلطان بن
السلطان

Arka yüzünde :

سلطان مصطفي
أخا احمد خان
عز نصر ضرب في
حلب
سنة
١٠٢٦

yazıları okunmaktadır. Lev. I, II

Gümüş sikkenin ön yüzünde okuduğumuz, Padişah'ın ismi olan

مصطفي بن محمد اخ احمد خان

Tuğra şeklinde basılmıştır. Osmanlı Meskûkât târihinde en evvelâ tuğra şeklinde, sikkede adını basan Yıldırım Bayezid'in oğlu Emir Süleyman'dır. Mustafa'nın bu sikkesinde ilk defa olarak babadan başka kardeşinin ismi de hâk olunmuştur.

Tarihî araştırma :

Bilindiği gibi, I. Mustafa'nın ilk saltanatı 23 Zilka'de 1026 (22 Kasım 1617) Çarşamba günü olduğuna göre, Milâdî takvim hesabı ile 3 ay, 4 gün yâni tamamı 96 gün gibi kısa bir müddetten ibâret olmakla beraber, Mısır, Haleb ve Amid (Diyarbakir)'den başka ne İstanbul'da ne de İmparatorluğun başka yerlerinde basılmış sikkelere henüz rastlanmamıştır.

İncelediğimiz kaynaklardan hiçbiri, bu zamanda bir altının kaç akçe'ye rayiç olduğunu bildirmiyorlarsa da, Galata Kadılığı ve Ye-

niköy Niyâbeti Sicili'ne göre, 1026 senesinin on ikinci ayında bir altın 130 akçe'ye, riyâl 90 akçe'ye, 1027 senesi birinci ayında bir altının 120 akçe'ye indiğini görüyoruz¹.

I. Osman'dan I. Mustafa'ya kadar hükûmranlık hakkı hep babadan evlâda intikal etmiş; diğer kardeşler bu hakdan mahrum bırakılmışlardı. Eski Türklerde, muhakkak surette, bir Hâkanın oğlunun Hâkan olabilmesi için annesinin hatunlardan, yâni kendi ili'ne mensup prenseslerden olması şarttı. Şu halde annesi hatun olmayan bir hâkan oğlu hân olamazdı (İran Kaçarları da bu türe câridir). Rahmetli Prof. Ahmed Zeki Velidi Togan'a göre, memlekette büyük hâkanlık rütbesi birâderler arasında en yaşlı olanına geçtiğinden, onun bulunduğu ülke memleketin merkezi oluyordu².

Zeki V. Togan eserinin başka bir yerinde, Karahanlılarda Hâkanlık hakkı, eski Türk ananelerine göre, sülâlenin hâkim şubesi içinde, yaşı en büyük olan prenslere ait olduğunu bildirmektedir³.

Emevilerden Yezid b. Abd el-Melik, henüz daha küçük bir yaşta bulunan Velid b. Yezid'i veliahd göstermek şartıyla, kardeşi Hişam b. Abd el-Melik'e bi'at etmişti. Bazen halifeler veliahdı ve ona veliahd olacak zatı tâyin etmekle beraber, ikinci veliahdı kabul veya ademi kabûlünü birinci veliahdin ihtiyarına bırakıyorlardı⁴. Nitekim, Abbâsî Halifesi Harun el-Reşid, ölümünden evvel, kendisine veliahd olmak üzere oğulları Emin, Abdullah el-Memun ve daha sonra el-Mutemin'i namzed göstermişti⁵. Emin, Ca'fer b. el-Mansur'un kızı Zübeyde'den doğmuş olup, Zübeyde, Haşimî soyuna mensub asil bir kadın idi; Emin, Memun'dan birkaç ay küçük olup liyakatsiz, sefih ve kadınların sözlerine göre hareket eden, irâdesi zayıf bir insan idi. Halbuki kendisinden büyük, dürüst, herşeyi halleden, uzak görüşlü Abdullah el-Memun'un⁶ annesi Meracil isminde, bir rivayete göre İranlı, diğer bir rivayete göre Badgisli ve muhtemelen Sogd'lı bir câriye idi. Bu sebepten asâlet ekberiyete galebe çalmıştı.

1 Halil Sahillioğlu, *Belgeler*, C. I. S. 2, s. 228.

2 Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1946, s. 42.

3 Zeki Velidi Togan, *Aynı eser*, s. 57.

4 Cırci Zeydân, *Medeniyet-i İslâmiye Tarihi*, İstanbul 1328, c. I, s. 109.

5 Maverdî, *El-Ahkâm el-Sultaniye*, Mısır 1298, s. 13.

6 Mes'udî, *Muruc el-Zeheb*, Kahire 1948, c. III, s. 363; Doktor Hasan İbrahim Hasan, *Tarih el-İslâm*, Kahire 1964, c. 2, s. 176-183.

Üçüncü Veliahd el-Kasım'ın veliahdlığının kabul veya reddi, Me'mun'un arzusuna bırakılmıştı. Bu şerait altında oğlu Emin'e Irak ve Suriye, Me'mun'a Hemedan'dan başlamak üzere, bütün doğu bölgesi, el-Kasım'a da Elcezire, Sugur ve Avasım'ın idâresi tevcih edilmekle beraber, Halife Harun el-Reşid veliahdlık mes'alesini sağlam bir hâle getirmek için 186'da iki Ahid-nâme tanzim ettirerek, çocuklarını Kadı ve Fakihlerini yanına alarak Hacca gidip, iki Ahid-nâme'yi Kâbe duvarına asırdı. Ahidnâmelerden birinde, Abdullah el-Me'mun'un hukukuna tecavüz ettiği takdirde el-Emin'in verasetten kat'iyyen sakıt olacağı, diğerinde ise el-Me'mun'un kardeşine sâdik kalmağı taahhüt edeceği mahiyetinde idi⁷.

Cengiz Han Yasası'nda, bilhassa mülkiyette büyük oğlun rüchaniyeti tanınmaktadır⁸. Cengiz Hanın karısı Börte, Merkitler tarafından esir edildiği zaman hamile idi. Esaretten dönünce bir erkek evlâd doğurdu. Buna Cuci adı verildi ve Cengiz Han'ın büyük oğlu olarak kabul olundu. Bununla beraber, o'nun menşei hakkında dedikodular vardı.

Cengiz Han veliahdlık mes'alesini oğulları ile konuşurken, Çağatay şu sözleri söylemişti «Baba sen Cuci'den söz ediyorsun, o'nu mu vâris yapmak istiyorsun? Fakat o Merkitler'den getirilmiştir. Bizi idâre etmesine müsaade edebilir miyiz» demişti⁹.

Cengiz Han, hâl-i hayatında zâten ülkesini oğulları arasında bölmüştü¹⁰. Bu taksimde yalnız küçük oğlu Tuli müstesha tutulmuştu. Çünkü Moğol âdetine göre babasının öz yurdunu, yâni Doğu Moğolistan'a tevârüs edecek ve Cengiz Han yaşadığı müddetce de bu muayyen esaslara riayet olunacaktı. Oğulları çeşitli bölgelerin hükümdarları olmaktan ziyade, babalarının birer sâdik yardımcıları durumunda idiler ve her birinin devlet idâresinde hususî vazifeleri

7 *el-Emin Maddesi, İslâm Ansiklopedisi*; Taberi, *Tarih el-Ümem ve'l-Muluk*, Kahire 1939, c. VI, s. 473-481; İbn Estr, *el-Kâmûl fi el-Tarih*, c. VI, s. 69; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'l-Nihaye*, Mısır 1358, c. X, s. 187.

8 V.A. Riasanovskiy, *Customary law of the Mongol Tribes*, Harbin 1929, c. I, s. 46, 54.

9 B.Y. Vladimirtsov, *Mogolların İçtimai Teşkilâtı*, Çev. Abdülkadir İnan, Ankara 1944, s. 84.

10 Ebu el-Gazi Bahadır Han, *Türk Şeceresi*, Naşiri Dr. Rıza Nur, İstanbul 1925, s. 96; M. D'ohsson, *Mogol Tarihi*, Çev. Mustafa Rahmi (Balaban), İstanbul 1341, s. 183.

vardı. Meselâ Cuci, Avcı başı; Çağatay, yasanın tatbikine ve Tuluy da Harbiye Nâzırı idi. Cengiz'in ölümünden biraz evvel büyük oğlu Cuci ile arası açıldı. Cuci, Batı ülkelerinin fethinden sonra ailesinin Moğolistan'a dönmeyen yegâne rüknüdür¹¹.

Cengiz Han 624 senesi Ramazan'ının ilk yarısında, yâni Milâdî tarih hesabı ile 1227 Ağustos'unda ölünce hal-i hayatında iken kendisine halef olmak üzere Ukatay isimindeki üçüncü oğlunun yerine geçmesini vasiyet etmişti. 626 (1229)'da toplanan Kurultay'da Ukatay Kaan ilân edilmişti.

Eyyubilere gelince, Salahaddin Eyyubi ölümünden biraz önce, idâresi altında bulunan bir çok vilâyetleri, kardeşleri, oğulları, ve yeğenleri arasında taksim cihetine gitmişti. Bunlardan, kardeşi el-Adil, Karak, Şöbek, Elcezire'deki Doğu memleketlerini; oğlu el-Efdal, Şam'ı; Elaziz, Mısır'ı ve el-Zahir Giyaseddin Gazi, Haleb'i aldı¹². Çocukların diğer bir amcası Seyf-ül İslâm Zahir el-Din Tuğtekin b. Eyyub'e Yemen, el-Melik el-Zafir Hızır b. Salaheddin'in eline Bursa düşmüş olup, bu da kardeşi el-Melik el-Afdal'a bağlı idi. Bundan başka, devletin bazı Ümerâsı elinde şu Şehir ve kaleler vardı : Sabık el-Din Osman b. el-Daye'nin elinde Şizer ve Ebukubeyns, Nasır el-Din Mengürs b. Humer Tekin'in elinde Sahyun ve Lazkiya yakınında bulunan Hısn Berzaye', Bedr el-Din Duldarm b. Baha el-Din Yaruk'un elinde Telbaşar, İz el-Din Usame'nin elinde Kevkeb ve Aclun, İz el-Din İbrahim b. Şems el-Din b. el-Mukaddem'in elinde Ba'rin, Kefertab ve Hısn Efamiye vardı¹³.

Salahaddin'in 27 Sefer 589 (4 Mart 1193)'da, Dimaşk'da ölümü üzerine, vârisler birbirleri ile kavgaya tutuştular. El-Adil bu durumdan istifâde ederek tedricen Salahaddin'in oğullarını bertaraf etti ve kardeşinin hemen bütün ülkesine sâhip oldu. Sonra yine kardeşinin yolundan giderek ülkeyi kendi oğulları arasında taksim etti. El-Kâmil Mısır'da, el-Muazzam İsâ Şam'da, el-Evhad Eyyub 596'dan 607 senesine kadar Meyafarikın'da, el-Eşref Muzaffer el-Din Musa evvela Meyafarikın, 607-617 ve 626'da Dimaşk ve daha sonra

11 Halil Edhem, *Düvel-i İslâmiye*, İstanbul 1927, s. 341; Prof. Fuad Köprülü, «Cengiz Han» Maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1945, s. 98.

12 C.H. Becker, «Eyyubiler» Maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1948, s. 425.

13 Cemal el-Din Muhammed b. Salim b. Vasıl, *Müferric el-Kurub fi Ahbar bini Eyyub*, Kahire 1960, c. III, s. 3-4.

627'de Baalbek'e hâkim oldu. Yalnız Halep, Salahaddin'in ahfâdı elinde kaldı. Görülüyor ki, bu taksimin faydasından ziyade mazaratı olmuş ve Hânedân-ı Saltanatı birbirine düşürmekten başka bir şeye yaramamıştır.

Anadolu Selçukluları'nda ise, Sultan Mes'ud 1155 güz mevsiminde hastalandığı zaman, üç oğlunu Emirleri huzûrunda çağırarak, eski göçebe Türk Feodal Devlet telâkkisine uyararak, hâkimiyeti altında bulunan yerleri bu üç oğluna taksim etti. Bununla beraber bu taksim, yine mezkûr anane icabı, büyük oğlu Kılıç Arslan'ı Konya Sultanı ve diğer şehzâdeleri de O'na bağlı Melik olarak ilân etti. Küçük oğlu Şahinşah'a Ankara ve Çankırı taraflarının isâbet ettiğini biliyorsak da, ortanca oğluna hangi yerlerin düştüğü belli olmadığı gibi, adı da açık bir şekilde kaydedilmiş değildir¹⁴.

II. İz el-Din Kılıç Arslan uzun ve şerefli bir mücadele hayatından sonra yorulmuş, ihtiyarlanmış ve artık sefere çıkamaz bir hale geldiğinden, babalarının bu hâlini gören çocuklarından bir kısmı da, veliahd olmak ve saltanatı kendilerine sağlamak gayesiyle çırpınıyorlardı. Bu durum karşısında Sultan, babası gibi, memleketini, eski Türk hâkimiyet ve telâkkisine göre, on bir evlâdı arasına böldü. Büyük oğlu Kutb el-Din Melikşah'a Sivas ve Aksaray; Rûkn el-Din Süleyman Şah'a Tokat merkez olmak üzere, Karadeniz kıyılarına kadar olan yerler; Muhiddin Mes'ud'a Ankara merkez olmak üzere, Çankırı ve Eskişehir'e kadar uzanan yerler; Nur el-Din Mahmud Sultan Şah'a Kayseri ve havalisi; Mugis el-Din Tuğrul Şah'a Elbistan; Muiz el-Din Kayser Şah'a Malatya; Nasır el-Din Berkiyaruk Şah'a Niksar ve Kuylu Hisar; Nizam el-Din Argun Şah'a Amasya; Sencer Şah'a Ereğli; Arslan Şah'a Niğde ve en küçük oğlu Gıyas el-Din Keyhusrev'e merkezî olmak üzere Uluborlu ve Konya'nın doğusunda kalan ve Kütahya'ya kadar uzanan yerler verildi¹⁵.

Kılıç Arslan, Sultan sıfatıyla Konya'da oturuyor ve metbu' hükümdar mevkiinde onlara nezâret ediyor, veziri, İhtiyar el-Din Ha-

14 Prof. Osman Turan, «Kılıç Arslan» Maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, s. 688.

15 Kerim el-Din Aksarayî, *Müsameret el-Ahbar*, Nâşiri Osman Turan, Ankara 1944, s. 30; Müneccim Başî, *Cami el-Düvel*, Bayezid Umumi Kütüphanesi Nüshası, No. 5019, Vrk. 1149; Yazıcı-zâde Ali, *Tarih Âl-i Selçuk*, Topkapı Sarayı Revan Köşkü Kütüphanesi, No. 1390, Vrk. 55; Ahmed Tevhid, *Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmiye Kataloğu*, IV. kısım, İstanbul 1321, s. 118.

san da Sultan adına Devlet işlerine bakıyordu. Bununla beraber bu on bir şehzâdeden herbiri Melik olarak kendilerine verilen eyâlette hüküm sürüyor; nâmına sikke bastırıyor, inşâ ettirdikleri binâlara kendi adlarını hâk ettiriyor, hutbelerde Sultan'ın adından sonra isimlerini zikrettiriyor, hattâ hariç memleketlerle harb ve sulh yapabiliyor ve senede bir kere Konya'ya gidip, babalarına itaatlerini bildiriyorlardı¹⁶.

Burada görülüyor ki, Sultan büyük veya küçük ayırd etmeksizin, arzu ettiği şehzâdeyi veliahd seçmek hakkına hâizdi. Nitekim II. Kılıç Arslan büyük şehzâde Rûkn el-Din Süleyman Şah dururken, küçük oğlu Gıyas el-Din Keyhusrev'i seçmiştir. O'nun kardeşlerine tercih edilmesinde, şahsî meziyetlerinden başka bir sebep gösterilmemiştir. Kardeşleri O'nu kıskandıklarından bu tayini kabul etmerek, büyük kardeşleri Rûkn el-Din Süleyman Şah'ın etrafında toplanarak isyan bayrağını çekmişlerdi. Devlet verâset usûlünün muayyen olmamasından dolayı şehzâdeler arasında sık sık taht kavgalarının eksik olmadığı görülmekte idi¹⁷.

Babaları İz el-Din Kılıç Arslan'ın 588 (1192) de ölümü üzerine, Şehzâde Rûkn el-Din Süleyman Şah Konya tahtını kardeşi Gıyas el-Din Keyhusrev'in elinden aldı¹⁸.

Süleyman Şah, kısa süren saltanatı sırasında, Selçuklu Devleti'ni dahili mücadelelerden kurtarmış ve millî birliğe kavuşturmuştu.

Rûkn el-Din Süleyman Şah'ın ölümü üzerine, oğlu III. Kılıç Arslan sultan ilân edilmişse de, amcası Gıyas el-Din Keyhusrev uclardaki yardımı ile tahtı tekrar ele geçirmişti¹⁹.

Gıyas el-Din Keyhusrev büyük oğlu İz el-Din Keykâvus'u Malatya'ya, ortanca oğlu Ala el-Din Keykubad'ı Tokat'a, küçük oğlu Celâl el-Din Keyferidun'u da Kuylu-Hisar'a tâyin etti. Prof. Osman Turan'a göre, Melik olarak tayin edilen bu şehzâdeler, artık feodal sisteme göre namlarına hutbe okutmadıkları gibi, para bastırmaları ve merkezin emri ve muvafakati olmadan komşu devletlerle harb

16 Prof. Osman Turan, «II. Kılıç Arslan» Maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, s. 696; Aynı yazar, *Selçuklular zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 216-218.

17 Prof. Fuad Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara 1959, s. 29.

18 İbn Bibî, *el-Evamir el-Alaiyye*, ngr. Necati Lugal - Adnan Sadık Erzi, c. I, Ankara 1957, s. 30-50; Halil İnalcık, «Osmanlılarda Saltanat Veraseti», *Siyasal Bülgüler Fakültesi Dergisi*, Ankara 1959, c. XIV, No. I, s. 71.

19 İbn Bibî, *Aynı eser*, s. 109 vd.

ve sulh akt etme selâhiyetleri bahis konusu değildir²⁰. Bize kalırsa Ala el-Din Keykubad «el-Melik el-Mansur Ala el-Devlete ve'l-Din Ebu el-Muzaffer» unvanı ile 608-609 senelerinde, Melik bulunduğu Tokat'da sikke basdırması, bize feodal sistemin bir müddet daha devam ettiğini göstermektedir²¹.

Gıyas el-Din Keyhusrev'in şahadeti üzerine, toplanan Devlet Erkânı, şehzâdelerden hangisinin tahta çıkarılması mes'elesini müzakere etti. Maraş Meliki Nusret el-Din, en büyük şehzâde üzerinde durunca, O'nu saltanata geçirmeğe karar verdiler. Konya'dan Kayseri'ye giderek, İz el-Din Keykâvus'u Malatya'dan oraya dâvet ettiler. İz el-Din beş gün zarfında Kayseri'ye geldi. Devlet Erkânı O'nu Gedük'te karşılayarak, merasimle tahta çıkardılar²². Kardeşi Ala el-Din Keykubad bunu tanımadı ve silaha sarıldı. İz el-Din Keykâvus ölüncü saltanatına kimin geçeceği mes'elesi ortaya çıktı. Bu namzedlerden biri, İz el-Din Keykâvus'un amcası, Erzurum Meliki Murguş el-Din Tuğrul Şah, Ala el-Din Keykubad ve Keyferidun idi. Nihayet Devlet Ricâli, yüksek vasıf ve meziyetleri dolayısıyla, Ala el-Din Keykubad üzerinde karar kıldı²³.

Prof. Osman Turan'ın biraz yukarıda bahsettiği sistem, I. Ala el-Din Keykubad zamanında tamamiyle ortadan kaldırılmıştır. İşte İslâm Hükûmetleri'nin payidar olamaması hemen hemen bu sebepten ileri gelmektedir. Osmanlı Hânedânı bu taksimin zararını vaktinde anlayarak engel olmuş ve devleti bölünmekten kurtarmıştır.

Tarihci Hammer, Osmanlılarda Veraset-i Saltanatı şöyle açıklamaktadır : Osmanlılarda, aslında Cengiz Han'dan kalmış ekberiyet kaidesi hâkim idi. Yâni saltanat en büyük oğula, ondan sonra, oğlu olmadığı takdirde, ölen hükümdarın akrabasından en yaşlısına intikal ederdi²⁴.

Merhum Ziya Gökalp de, Osmanlı Hânedânı'nda soyda büyük olan hükümdar olurdu demektedir²⁵. Nitekim 7 Zilhicce 1293 (1876)'da çıkarılan Kanûn-ı Esâsî'nin 3. maddesi bu iddiamıza te'yid et-

20 Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 275-276

21 Şerafeddin Erel, *Nadir Birkaç Sikke*, İstanbul 1963, s. 5, No. 6

22 Osman Turan, *Aynı eser*, s. 294

23 İbnî Bibî, *Aynı eser*, s. 273-275

24 Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, Ata tercümesi, İstanbul 1333, c. VIII, s. 174.

25 Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 1926, s. 189-190.

mektedir. Bu madde : «Saltanat-ı seniyye-i Osmaniyye hilâfet-i kübrâ-yı İslâmiyyeyi hâiz olarak sülâle-i âl-i Osman'dan usul-ı kadimesi vecihle ekber evlâda âittir» demektedir²⁶.

Neşri, 699 (1299) senesinde kurulan Osmanlı Beyliği'nde, ilk kardeş katilliliğinin âdet-i kadîmeden bulunduğunu işaret eder²⁷.

Osmanlı Beyliği'nin kurucusu Osman Gazî öldüğü zaman saltanat Orhan ve Ala el-Din isminde iki oğlundan Orhan'a nasib olmuştu²⁸. Bunun halefi Süleyman Paşa, babasının sağlığında öldüğü cihetle, küçük oğlu Murad Hüdavendigâr'ın cülûsu hadisesiz geçti.

Sultan Murad zamanında Şehzâde Savcı Bey, 787 (1385)'de babasının tahtına geçmek için, babasının Balkan seferinden bulunmasından istifâde ederek, isyan etti. Bursa'da nâmuna hutbe okuttuğu gibi, sikke bastırıldığı da rivayet edilir²⁹.

Batı kaynaklarına göre, Savcı Bey bu isyanda yalnız değildi. Kendisiyle beraber, Bizans İmparatoru V. Joannes Paleologue'nun tahtından mahrum ettiği büyük oğlu Andronicus Paleologue de vardı. Murad Bey her iki genç şehzâde üzerine yürüyerek her ikisinin kuvvetlerini bozdu. İki âsi şehzâde Dimetoka kalesi'ne sığındı. Fakat daha fazla mukavemet edemeyeceklerini anladıklarından Murad Bey'e teslim oldular³⁰. Murad Bey, Andronicus'u babasına teslim etti. İmparator oğlunun gözlerine kızgın sirke dökmek suretiyle kör etti. Avanesi olan rumlar, Edirne'de Meriç nehrine atıldılar³¹. Fakat tâli' eseri olarak, görme saadetinden tamamiyle mahrum kalmadı. Bir müddet sonra, uğruna kısmen gözlerini kaybettiği Bizans tahtına, Osmanlı Padişahının yardımı ile çıkıp oturdu³².

26 *Düstür*, İstanbul 1299, c. IV, s. 4; *İlmiye Salmâmesi*, Matbaa-yı Âmire 1334, s. 24; Hüseyin N. Kubalı, «Kanun-ı Esâsî» Maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1955, C. VI, s. 168; Dr. Server Feridun, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, İstanbul 1962, s. 15; Taner Beygo Bülend Tanör, *Türk Ana Yasaları ve Anayasa Mahkemesi Kararları*, İstanbul 1966, s. 7.

27 Neşri, *Cihannüma*, Nâşiri Taechner, I, s. 153.

28 Aşık Paşa-zâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul 1332, s. 36-37; Lütflî Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul 1341, s. 27; Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma*, Ankara 1949, c. I, s. 148.

29 Mustafa Nuri, *Netayic el-Vukuat*, İstanbul 1327, c. I, s. 15.

30 Hammer, *Aynı eser*, İstanbul 1329, c. I, s. 232.

31 Kâmil Paşa, *Tarih-i Siyâsî-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, İstanbul 1327, c. I, s. 28.

32 Hayrullah Efendi, *Tarih Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, İstanbul 1288,

Savcı Bey'e gelince, af olunarak Bursa sancak beyliğine tâyin edildi. Lâkin bir kere saltanatı kafasına koyduğu için, daima fırsat bekliyordu. Babası bunu bildiği için, büyük oğlu Yıldırım Bayezid'e Savcı'yı kovalaması için emir vermişti. Nihayet Savcı, Murad Bey'in seferde olmasından yararlanarak hükümdarlığını ilân etti. Bunu haber alan Murad Bey süratle Bursa üzerine yürüdü. Kete-Ovası'nda, oğlunun kuvvetlerini bozarak Savcı'yı esir aldı. Evvelâ gözlerine mil çektirdi, bilâhîre idam ettirdi³³. Ducas, Savcı yerine Gündüz isiminde bir şehzâdenin gözlerine mil çekildiğinden bahseder³⁴.

Kosova sahrasında, babasının yerine geçen Yıldırım Bayezid, babasının ölümünden habersiz olan Şehzâde Yâkub'u, babası tarafından istenildiği bahanesiyle, dâvet ederek öldürttü. Yâkub Çelebi'nin öldürülmesi, hiçbir suretle tevîl edilemeyen ve Yıldırım'ı lekedâr eden bir cinayettir. Vakia, idare-i hükümet edebilecek kimselerin öldürülmesi gerek İslâm, gerekse Avrupa târihlerinde çok rastlanan olaylardan ise de, bu vak'a Osmanlı târihinde ilk defa olarak görülmüyordu. Savcı Bey'in babası tarafından öldürülmesi ile ilk şehzâde kanı akıtılmış oluyordu. Fakat Savcı'nın öldürülmesi ile Yâkub Çelebi'nin öldürülmesi arasında çok büyük bir fark vardır. Birincisi az çok mücrim, ikincisi ise tamamen ma'sum idi. Tarihcilerimiz bu cinayeti güya meşrû' göstermek için türlü türlü te'villerde bulunmuşlardır³⁵.

Yâkub Çelebi ahlak bakımından Orhan'a pek çok benzediği için, gerek halk, gerekse ordu tarafından çok seviliyordu. Onun hile ile öldürülmesi, tabiatıyla orduda iyi karşılanmamıştı. Bundan dolayı, Bayezid, Yâkub'u öldürttüğüne pişman bile olmuştu³⁶.

II. Murad zamanında Düzmece Mustafa nâmiyle tanınmış olan, Yıldırım'ın oğlu Mustafa Çelebi, saltanat iddia ederek bir iç savaşa sebep olmuş ve nihayet bunun da katledilmiş olduğunu görüyoruz.

c. IV, s. 75; Mehmed Mazhar Fevzi, *Haber-i Sahih*, İstanbul 1293, c. I, s. 144-145; Mehmed Zeki Pâkalın, *Maktul Şehzâdeler*, İstanbul 1336, s. 7.

33 İsmail Belliğ, *Gül Deste-i Riyazi İrfan*, Bursa 1287, s. 39.

34 Ducas, *Bizans Tarihi*, Mirmiroğlu tercümesi, İstanbul 1956, s. 26.

35 *Aşık Paşa-zâde Tarihi*, s. 63-64, Karamanî Mehmed Paşa, Yâkub'un idamını tasvib ile anın bakasında büyük kargaşalıklar çıkması ihtimali bulunduğunu söyler; Mükrimin H. Yinanç, «Feridun Bey Münşeati», *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, c. XIV, s. 92; Hoca Saad el-Din, *Tac el-Tevarih*, İstanbul 1279-1280, c. I, s. 124; *Solakzâde Tarihi*, İstanbul 1297, s. 50.

36 Hayrullah Efendi, *Aynı eser*, s. 95.

Fatih Sultan Mehmed tahta çıkınca, ilk işi, henüz iki yaşında bulunan, kardeşi Ahmed Çelebi'yi Evrenos-Zâde Ali Bey'e boğdurmak oldu. Babinger, Ahmed'in henüz 8 aylık olduğunu söylüyor³⁷. Müverrih Âli, şehzâdenin ismini Hasan diye kaydeder³⁸.

Ahmed Çelebi'nin öldürülmesi halk tarafından iyi karşılanmadığından, II. Mehmed cinayet vasıtası olan Ali Bey'i idam ve Ahmed Çelebi'nin annesini saraydan uzaklaştırarak, bendelerinden birine nikâh ettirmişti.

Fâtiş, şehzâdelerin saltanat kavgalarını önlemek üzere, Kanunnâmesi'nde bir madde koydurttu : «Her kimesne evlâdından saltanat müyesser ola, kardeşlerin nizâm-ı âlem için katletmek münâsibtir, ekseri ulemâ dahi tecvîz etmiştir, anıla âmil olalar»³⁹.

Fâtiş'in, adı geçen bu Kanunnâmesi gereğince, idâm edilen kardeş ve yeğenlerin katli için soruşturma ve yargılama yapılması ve fetvâ alınması gereksizdir. Çünkü onlar kanun gereğince yaşaması mümkün olmayan kimselerdir⁴⁰. Halbuki babaya isyân eden şehzâdelerin katlinin câiz olduğuna dâir fetvâlar alındığı görülmektedir⁴¹. İdama mahkûm olan hânedân üyelerinin kanları akıtılmadan mutlak surette kemend ile boğulmaları usûldendi⁴². Fakat İslâm şeriatı 2 ve 3 yaşındaki masumların, ileride fitne çıkarır endişesiyle, onların ölümüne müsaade etmeyeceği âşikâr olduğu halde (Kur'an, Sûre 16, Âyet 140; Kur'an, Sûre 17, Âyet 31; Kur'an, Sûre 60, Âyet 12), Kanunnâmede «Ekser ulemâ dahi tecvîz etmiştir, anıla âmil olalar» denilmesi, o devirdeki ulemânın vazifelerini iyi ifâ etmediklerini, belkide sarayın baskısı altında bulduklarını gösteriyor. İbn Ke-

37 Franz Babinger, *Mohamet II, Le Conquerant et son Temps (1432-1481)*, Paris 1954.

38 Mustafa Âli, *Kühk el-Ahbar*, Nur-u Osmaniye Kütüphanesi, No. 3407, vrk. 94 a.

39 *Kanunnâme-i Âli-i Osman, Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası İlâvesi*, s. 27.

40 Doktor Ahmed Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katil*, Ankara 1963, s. 202.

41 Şerafettin Turan, *Kanun'un oğlu Şehzâde Bayezid Vak'ası*, Ankara 1961, s. 31.

42 İsmail Hakkı Uzünçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Ankara 1945, s. 46.

mal'den başka, Osmanlı müverrihlerinden hiçbirisi bu katli maddesinin esbâb-ı mucibesine lâyık derecede temas etmemişlerdir⁴³.

Şehzâde Cem, kardeşi II. Bâyezid'e karşı isyân ve devletin düşmanlarına ilticâsı ve nihayet Osmanlıları Avrupa'dan çıkarmağa çalışan Avrupalıların eînde bir âlet olarak kullanılması neticesinde, II. Bâyezid memleket dahiinde bulunan Cem taraftarlarını izâleye başlayarak, Cem'in oğlu Oğuz Han'ı, Edirne'den İskender Paşa'ya gönderdiği Şevval 887 (1472) târihli gizli bir emir ile boğdurmıştı⁴⁴.

Derviş tabiatlı olan II. Bayezid'in Abdullah, Mehmed, Şahinşah, Alemşah, Mahmud, Ahmed, Korkud ve Selim isminde 8 oğlu vardı. Bunlardan Abdullah, Mehmed, Şahinşah, Alemşah ile Mahmud kendisinden evvel ölmüşlerdi. Hayatta Ahmed, Korkud ve Selim kalmıştı. O zamanın usûlünce şehzâdelerin herbiri bir vilâyete tâyin ediliyordu.

II. Bayezid kendisinden sonra Ahmed'in veliahd olmasını istiyordu. Zirâ Ahmed Bayezid'in hayatta kalan çocuklarının en büyüğü olmakla beraber, çocuklarının da sayısı fazla idi. Buna mukabil Şehzâde Korkud, sessiz, ilim ve musikiye düşkün ve birçok yönlerden amcası Sultan Cem'e benziyordu. Hattâ babası, Şehzâde Ahmed'e saltanatı vereceğini haber aldığı zaman şu kit'ayı söylemişti:

Tac ve Kubayı terk edub üryan olayım bir zaman
Gurbette seyran eyleyüb mihman olayım bir zaman
Cenk ve rebabın sohbeti mudrib tamam oldu heman
Bezm-i belada ney gibi naiân olayım bir zaman⁴⁵.

Yalnız bu içli şehzâdenin oğlu olmayışı, O'nun Padişah olmasını güçleştiriyordu. Fakat vesikalardan, Korkud'un bir oğlu'nun bulunduğunu ve küçük yaşta, taht mücadelesi sırasında, öldüğünü anlıyoruz⁴⁶.

43 İbn Kemal, VII. Defter, Vrk. 89 a, Fatih Kütüphanesi, No. 4205.

44 Topkapı Saray Müzesi Arşivindeki 11983 Numaralı Vesika. Prof. Cavid Baysun, *İslâm Ansiklopedisi* c. 21, s. 74; Aynı yazar, *Cem Sultan Hayat ve Şiirleri*, İstanbul 1946, s. 37.

45 *Kastamonu'lu Lâtîfi Teskeresi*, İkdâm 1314, s. 66-67; Tarih-i Atâ, c. IV, s. 90; Ahmed Refik, *Cem Sultan* adlı eserinin 98. sahifesinde bu şiiri Cem Sultan'a atfetmektedir.

46 Topkapı Saray Müzesi Arşivi Vesika No. 8517; Çağatay Uluçay, «Yavuz Sultan Selim nasıl padişah oldu», *Tarih Dergisi*, İstanbul 1956 (Sayı 11-12), s. 57 v.d. Aynı yazar, *Taht uğrunda baş veren sultanlar*, İstanbul 1961, s. 51.

Şehzâde Korkud, Saruhan Sancak Beğliği'ne verildi. Burada 907 (1501) senesinin sonuna kadar kaldı. 908 (1502)'de Ahmed'in zoru ile Antalya'ya nakledildi. Bu yüzden Ahmed ile arası açıldı. O sıralarda Ahmed'in padişah olacağı şayiası yayılmıştı. Halbuki Korkud kendisini padişahlığa lâyık görüyordu. Çeşitli zamanlarda Saruhan'ı istemiş, vermemişlerdi. Bunu bahane ederek Mısır'a gitti (915/1509). Orada bir seneden fazla kaldı. Buradan babasına Sadrazam'a mektublar yazarak af diledi. Hattâ Alaiyye'de yaşamayı kabul ettiği halde, döndükten sonra bu fikrinden cayarak, Alaiyye ve Antalya havasının sağlığına iyi gelmediğini ileri sürerek, İzmir, Menemen, Ayasuluğ ve Tire'nin kendisine verilmesini rica etti ise de arzusu kabul edilmedi. İşte bu sıralarda, kız kardeşinden aldığı bir mektubda, Saruhan'ın kendisine verilmek arzusunda olmadıkları bildirildiğinden, Şehzâde alalacele, Antalya'dan Manisa'ya gidip oturdu. Şehzâdenin bu âni hareketi ahâli arasında, Padişah'ın öldüğü kanaatini hasıl etti. Korkud'un gidişinden faydalanan Şahkulu baş kaldırdı⁴⁷.

Şehzâdenin bu hareketi Padişah'a karşı bir isyan demektir. Çünkü şehzâdelerin sancaklarından ayrılmaması veya fermanla hareket etmeleri kanûnî idi. Böyle olmasına rağmen, Korkud, arzusu yerine getirilmedi diye, sancığını bırakmış ve Manisa'ya gidip, oranın sancak beyliğini ele geçirmişti⁴⁸. Ötedenberi, Korkud saltanatta gözü olmadığını söyler dururdu. Fakat hadiselerin cereyanı, O'nun da Ahmed gibi Padişah olmak sevdasında bulunduğunu gösteriyordu. Şehzâde Ahmed Konya'yı ve Şehzâde Selim de babasına yenilip Kefe'ye çekilmesi sonucunda, zemini müsait bulan Korkud, yanında Lalası olduğu halde, İstanbul'a geldi (12 Muharrem 918). Yeniçerilere dağıtmak için, yanında 20 flori vardı. Ertesi gün Yeniçeri Ağası ve on yayabaşı ile buluştu. Onlara, kardeşi Ahmed'in kendi üzerine yürümeyi tasarlaması üzerine, kardeş kanı dökülmek için İstanbul'a geldiğini ve otuz senedenberi yüzünü görmediği babasının elini öpmek arzusunda bulunduğunu söylüyordu.

Şehzâde Selim'i taht'a geçirmeye karar vermiş olan Yeniçeriler, Korkud'a hürmet ve itibarda kusur göstermedikleri gibi, hattâ

47 Çağatay Uluçay, *Aynı eser*, s. 61 v.d.; Şehabettin Tekindağ, «Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı», *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, s. 3, 4.

48 Çağatay Uluçay, *Taht uğrunda baş veren Sultanlar*, s. 52.

Selim'e saltanat müyesser olduğu takdirde, kendisine dokunulmayacağına dair söz vererek, babasının huzuruna kabulünde de O'na refakat ettiler⁴⁹. Hattâ Selim'in İstanbul'a gelişine kadar 918 (1512), aziz bir misafir gibi O'nu muhafaza ettiler.

Şehzâde Korkud kardeşinin cülûs merasiminde bulundu. II. Bayezid, Şehzâde Selim'den, kendisine muhalif bir hareketleri vuku bulmadıkça kardeşlerinin hayatına dokunmayacağına dair söz aldı⁵⁰. Fakat genç şehzâde huzursuzluk içinde idi. Günün birinde Yavuz ile arası açılabilirdi. Bunun için icabında Avrupa'ya kaçmak için bir yer aradı ve buldu. Burası kendi sancağına yakın Midilli adası idi. Binaenaleyh, İstanbul'dan ayrılır-ayrılmaz, Midilli'yi Yavuz'dan istedi. Yavuz babasıyla görüştüğünden sonra, kardeşinin isteğini reddetti. Esasen Korkud, Manisa'ya döner-dönmez, ordusunu dağıtacağına dair söz verdiği halde, Sultan Ahmed'i bahane ederek, askerlerinin sayısını bir türlü azaltmıyordu.

Ötedenberi Korkud'un hareketlerini şüpheli gören Yavuz, Bursa'dan gelince, Korkud'a, taraftarlarının ağzından saltanata dâvet eden birtakım mektuplar yazdırdı. Korkud bunları doğru zannederek, Padişahlık hürsını döküp sayan cevaplar verdi⁵¹. Bu suretle genç şehzâdenin hakikî maksadına vâkıf olan Yavuz Sultan Selim, 918 Şevval ayı sonlarına doğru (1513 Ocak), Bursa'da bulunan kardeşi Sultan Mahmud'un oğulları, Musa, Orhan, Emirhan, Alemşah'ın oğlu Çankırı sancak beyi Osman⁵², ve Şehinşah'ın oğlu, Konya Vâlisi Mehmed Bey'in öldürülmesini emretti. Zirâ bunlar yaşadıkça memlekette fitne ve fesadın, saltanat mücadelesinin eksik olmayacağı, yakın tecrübelerle anlamıştı⁵³.

Bundan sonra Yavuz on bin kişilik bir kuvvet ile kardeşinin üzerine yürüdü. Tehlikeyi vaktinde haber alan Şehzâde, Piyâle adın-

49 Hoca Sadettin, *Tac el-Tevarih*, İstanbul 1279, c. II, s. 199.

50 Hoca Sadettin, *Aynı eser*, c. II, s. 224; Ahmed Mumcu, *Aynı eser*, s. 196; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, «Sultan Korkud», *Belleten*, Ankara 1966 (Sayı 120), s. 579.

51 Çağatay Uluçay, *Aynı eser*, s. 189-190; Aynı Yazar, *Taht uğrunda baş veren Sultanlar*, s. 65.

52 Topkapı Saray Müzesi Arşivi, Evrak Numarası 6510.

53 Hammer, şehzadelerin İstanbul'a getirilerek bir odaya kapatılmak suretiyle ertesi gün idam edildiklerinden bahseder, *Hammer Tarihi*, İstanbul 1330, c. IV, s. 104.

daki sâdik kölesi ile kaçıma muvaffak oldu⁵⁴. Kölesi Piyâle ile 20 gün kadar bir mağarada saklandıktan sonra Teke'ye geçtiler. Civar Türkmenlerden biri kendilerine lâzım olan yiyeceği bulup getiriyordu. Bir aralık Piyâle, Şehzâde'nin muhteşem takımlı atıyla, türkmeni şehre göndermek ihtiyatsızlığında bulundu. Türkmen, şehirde tevkif olunarak Şehzâde'nin yerini söyledi. Bu suretle Şehzâde Korkud ve Piyâle, Teke Sancak Beyi Kasım tarafından yakalanarak, Yavuz'un emri ile Bursa'ya gönderildiler⁵⁵.

Bursa'ya birkaç konak kalınca, Padişah adına Kapıcı Sinan Ağa tarafından hürmetle karşılanmış ve konak yerinde Piyale Bey'i ustalıklı Şehzâde'nin yanından ayırdıktan sonra, cellatlar zavallı Şehzâde'yi kemendle boğdular⁵⁶.

5 Muharrem 918 (13 Mart 1513)'de Şehzâde Korkud'un nâşi Bursa'ya naklolunarak 9 Muharrem'de Orhan Gazi'nin medfun bulunduğu Manastır'a gömüldü⁵⁷.

Şehzâde Ahmed'e gelince, o da kardeşleri gibi Amasya sancağına verilmişti. Bunun da Ala el-Din, Murad, Süleyman ve Osman isminde dört çocuğu vardı. Ahmed, Amasya sancağında kızılbaşların tatlı dillerine aldanırken, Yavuz da Anadolu'da bir felâket halini alan kızılbaş tehlikesini önlemeğe çalışıyordu. İki kardeş arasındaki rekabet daha 915 (1509)'de başlamıştı. Yavuz'un oğlu Süleyman sancağa çıkacak bir yaşa geldiğinden, o zamanki âdete göre, Şehzâdenin babasına yakın bir yere verilmesi icabediyordu. Evvelâ Şebinkarahisar'a tâyini çıkmışken, Ahmed'in itirazı üzerine, Bolu'ya naklolunmuş, fakat Ahmed'in bunu da kabul etmeyişi yüzünden, Kefe sancak beyliğine verilmişti⁵⁸. Bu esnâda Yavuz, bulunduğu sancaktan izinsiz olarak Kefe'ye geldi. Bu hâl hem Padişahı kızdırdı ve hem de Divân âzâlarını kuşkulandırdı.

II. Bayezid, Yavuz'a, sancağına dönmesi için mütemadiyen hü-

54 *İslâm Ansiklopedisi*, Cüz. 65, s. 859

55 Korkud'un saklandığı Mağara, Korkudeli Kazasında Kızılcaadağ Nahiyesinde ve Kaza Merkezine 7 saat mesafededir. Süleyman Fikri, *Antalya Vâliyeti Tarihi*, İstanbul, 1949, s. 97.

56 *Solaksade Tarihi*, İstanbul 1297, s. 354 v.d.; İsmail Hamî Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. II, s. 4.

57 Bursa Şer'iyye Mahkemesi Sicil 24/25, s. 13 b; İsmail Belig, *Aynı eser*, s. 55

58 Şinasi Altındağ, «Selim I Maddesi», *İslâm Ansiklopedisi*, s. 423.

kümner gönderdi. Yavuz ise 26 senedenberi yüzünü görmediği babasının elini öpmek bahanesi ile İstanbul'a gelmekte ısrar ediyordu. Fakat muvafık bir cevap alamayınca, bu sefer Rumeli'nde bir yere tayinini istedi. Gelen cevapda, Rumeli'de şehzâdelere sancak verilmesi kanun dışı olduğundan bahisle, talebi reddolunarak, Anadolu'da hangi sancağa rağbet ederse tayini yapılabileceği, kendisine bildirildi. O'nu çevirmeğe memur olan Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa, Yavuz'a karşı hiçbir tedbir alamadığından, nihayet genç şehzâde üzerine kadar gelerek, Çukurçayır'da ordugâhını kurdu. O sıralarda Padişah da Edirne'de idi. Nihayet Mevlâna Nur el-Din'in tavassutu ile, kanun hilâfına Semendre sancağı ve diğer bir rivayete göre de, Vidin, Niğbolu verilerek Macaristan'a sefer açmak ve II. Bayezid'in sağlığında hiçbir oğlunu tahta geçirmemek şartları ile, anlaşılar⁵⁹.

II. Bayezid İstanbul'a döndüğü zaman hasta ve üzgün idi. Şah-kulu memleketi yakıp yıkmış, oğlu Şehinşah ve Veziriazamı Ali Paşa ölmüştü. Bu sebepten tahtından feragat ederek, oğlu Ahmed'i Padişah yapmak istiyordu. Divân âzaları da buna taraftardı. Yavuz günü gününe, İstanbul'da olup bitenleri, taraftarları vasıtasıyla izliyordu.

Yavuz Selim, sözde Macaristan'a karşı yapılacak sefer için topladığı 40,000 kişilik asker ile, Çorlu'ya yakın Uğraş-Köy civârında babasının kuvvetlerine karşı yaptığı savaşı kaybederek, taraftarlarının yardımı ile İğneada'da bekliyen gemilerine binerek Kırım Hanı'nın yanına gitmeğe muvaffak oldu. Kefe'den babasına mektuplar göndererek af diledi. O sıralarda Ahmed İstanbul'a davet olundu. Ahmed bu daveti alır-almaz, hayallere hakikat olmuş gibi, kendisine bağlı bulunan Midik, Reyhan ve Turgud-Oğulları'nı davet etti. Yeniçeriler Ahmed'in İstanbul'a davet edilerek, kendisine bir karşılama töreni yapılmak istenildiğini haber aldıkları zaman, çılgına döndüler. 27 Cemaziyelâhir 917 (27 Eylül 1511) akşamı kazan kaldırdılar. Bu durum karşısında, Üsküdar'a gelen Ahmed, çadırlarını ve otağını toplayıp, İç Anadolu'ya çekilmek zorunda kaldı.

Şehzâde Ahmed kendisini Anadolu yakasının Padişahı sayıyor, aziller, tayinler gibi keyfi hareketlerde bulunuyordu. Bu arada Kon-

59 Şinasi Altındağ, *Aynı eser*, s. 424; Çağatay Uluçay, *Taht Uğrunda Baş Veren Sultanlar*, s. 56.

ya üzerine yürüyerek, Şehinşah'ın oğlu Mehmed'in hayatına dokunulmamak şartıyla Konya'yı zabtediyordu. Yeniçeriler de Ahmed'in te'dibi için gidecek ordunun başına Yavuz'un geçirilmesi için sarayı zorluyorlardı.

Yavuz Kefe'den süratle İstanbul'a gelir-gelmez, tahta geçmek hususundaki isteklerini tekrar ederek, yeniçerilerin baskısı sonucunda, Padişah tahttan vazgeçmeğe mecbur edildiğinden, Yavuz Sultan Selim, artık Şehzâde Ahmed'in te'dibine karar vermişti. Şehzâde Ahmed'in oğlu, yanında Anadolu Beylerbeyi Mustafa Paşa, Dulkadir-oğlu, Ramazan-oğlu ve Turgud-oğlu olduğu halde, Bursa'ya gelip devlete âit ne kadar para ve mal varsa hepsini eie geçirmişti (19 Haziran 1512). Bunun üzerine Bursa kadısı durumu Padişah'a bildirerek şehrin müdafaasını istemiş, Padişah da oğlunu Kefe'den çağırarak kendisi de ordunun başında olduğu halde, Bursa üzerine yürümüştür.

15 Cemaziyevvel 918 (29 Temmuz 1512)'de halk tarafından şehri terk etmeğe icbar edilen Ala el-Din, ric'at etmek zorunda kalmış ve Ankara'da bulunan Ahmed, kardeşine karşı koyacak bir kuvvete sahip olmadığından, Ankara'dan Amasya'ya kaçmayı daha uygun bulmuştu. Maiyetindekilerin bir kısmı Memlûklara, bir kısmı da Dulkadir-oğulları'na ilticayı tavsiye ediyorlardı. Yol mes'alesinden aralarında ihtilâflar mevcut idi. Bazısı Toroslardan Suriye'ye geçmesini, bazıları da Şehzâde Ahmed'in çoluk çocuk, mal ve eşyasını Amasya'dan alarak Memlûklara sığınmasını söylüyorlardı. Bu maksat ile, oğlu Murad'ın lalası Hüseyin Bey'i ve oğullarından Süleyman ile Ala el-Din'i Mısır'a elçi olarak gönderdi. Bu şehzâdeler, Mısır'da çıkan taundan öldüler (919/1513)⁶⁰.

Amasya'ya giden Ahmed, şehrin kapıları kendisine açılmadığından, mecburî olarak Divriği'ye sonra da Darende'ye geçti. Buradan Yavuz'a bir mektub yazarak, Anadolu topraklarından bir kısmının kendisine verilmesini, aksi halde ecnebi bir devlete sığınacağını, bu ise devlet için bir ar olacağını bildirerek, anlaşma teklifinde bulundu. Evâil-i şehri Şâban 918 (Ekim 1512)'de Yavuz, Ahmed'in mektubuna Ankara'dan cevap vererek, memleketin parçalan-

60 Topkapı Saray Müzesi Arşivi, 5691 numaralı vesika ve Çağatay Uluçay, *Aynı eser*, s. 139.

masına razı olamayacağını, ancak bir İslâm memleketine iticâ ederse bütün ihtiyaçlarını te'min edebileceğini bildirdi.

Ahmed, Dulkadir-oğulları'na iltica etti. Bir müddet sonra Niksar ve Amasya üzerine yürüyerek şehri basdı.

Yavuz, evvelce Şehzade Korkud'a yaptığı gibi, Sultan Ahmed'e kendi ümerası ağzından birtakım mektublar yazdırarak, Sultan Selim'in kan dökücü ve şiddetli bir Padişah olduğunu bi-günah şehzâdelerle Mustafa Paşa'nın kanına girdiğini, halkı kendisinden nefret ettirdiğini, halkın onu beklediği şu anda, şehrin boş olduğunu ve şâyed gelecek olursa, şehri kolayca alabileceğini ve şâyed herhangi bir mukabele veya müdafaa olursa, cümlesinin kendisine iltihak edebileceklerini, bildiriyorlardı. Şehzâde Ahmed, bu mektuplara kapılarak⁶¹, hafif süvari ile Amasya'dan hareket ile, Konya hudûduna geldi. Karaman Beylerbeyi Hemdem Paşa'nın keyfiyeti Yavuz'a bildirmesiyle beraber, Emîr-i âhûr Mehmed Bey, şehzâde'nin karşısına gönderildi. Ayrıca Anadolu Beylerbeyi'ne de talimat verildi. Sultan Ahmed Ermeni Derbendi'ne kadar ilerledi. Burada, kendisine yazılan mektubların sahteliğini anladı ise de, fakat iş işten geçmişti. Her tarafının sarılmış olduğunu görünce, Yenişehir tarafına döndü.

15 Nisan 1513'de yapılan savaşta mağlup olarak kaçarken, atının ayakları kapaklandığı için, takipçilerinin eline geçti. Ahmed birâderinin yanına gönderilmesini istedi. Lâkin Selim görüşmekten istinkâf ve bir Osmanlı şehzâdesine lâyıf bir sancak vereceğini ilâve eylemişti. Bu imâlî cevap, onun idam kararı idi⁶². Bu suretle genç şehzâde Ahmed, Korkud'un akıbetine uğramıştı. O esnâda oğlu Osman Amasya'da babasına vekâlet ediyordu.

Şehzâde Osman, Yavuz'un ordusuna mağlub olaacağından, evvelâ Amasya'ya kapandı. Biraz sonra, şehrin sükût edeceğini anlayınca, orayı terk etti. Fakat peşini bırakmayan Çeri-başı tarafından yakalandı. Beraberinde Şehzâde Murad'ın oğlu Mustafa da vardı.

Yavuz Sultan Selim'in emri ile, 14 Mayıs 1413'de her iki şehzâ-

61 Mehmed Mazhar Fevzi, *Haber-i Sahih*, İstanbul 1291, c. III, s. 253 v.d.; Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, İstanbul 1927, c. III, s. 269-270.

62 Hammer, *Aynı eser*, İstanbul 1330, c. IV, s. 108.

denin hayatlarına son verildi⁶³. Mustafa'nın mezar taşında, boğulduğunu gösteren bir ilmek işareti vardır⁶⁴.

Kanunî Sultan Süleyman, Yavuz Sultan Selim'in yegâne oğlu olduğu için hiçbir engele rasiyemadan cülûs etti. İmparatorluğunun hemen her yanında refah ve saadet vardı. Çok geçmeden sekiz şehzâdesinden, Mehmed, Murad, Mahmud ve Abdullah'ı kaybetti. Bunların ölümü, Kanunî'yi fazlasiyle müteessir etti. Şehzâdelerin bir eyalette kullanılması usûlü el'an bâki idi. Bu itibarla hayatta kalan şehzâdelerin herbiri bir eyalette bulunuyordu. Yalnız en küçük şehzadesi Cihangir merkezde kalmıştı. Kızı Mihrimah Sultan, Rüstem Paşa ile evli idi. İkbâle haris olan Hürrem Sultan'ın yegâne emeli, oğlu şehzâde Selim'i veliahd ve sonra da Padişah görmektir. Fakat en büyük engel, Gülbahar Sultan'dan doğan, üvey oğlu şehzâde Mustafa idi. Şâyed tahta geçecek olursa, çocuklarının hayatının tehlikeye gireceğini biliyordu. Bunun için şehzâdeye karşı tedbirli bir mücadeleye başlamış bulunuyordu. Meselâ, hiçbir görünür sebep yokken, Mustafa'yı saltanat sancağı olan Manisa'dan aldırıp, Amasya'ya tâyin ettirdi.

948 (1541)'de şehzâde'nin bu nakilden doğan üzüntüsünü, hocası Mustafa Surûfî veya Küçük Mustafa Efendi'nin yazdığı bir kaside den anlamak mümkündür⁶⁵.

Şehzâde Mustafa, yaradılışındaki yüksek meziyetler ve hâlindeki sevimlilik sayesinde, ordusunun sevgisini az zamanda kazanmıştı⁶⁶. Hürrem Sultan bunu bildiği için, o makama ulaşmanın ancak, üvey oğlu şehzâde Mustafa'nın vücûdunun ortadan kalkmasıyle mümkün olacağını anlamıştı. Bunun için, fırsat düştükçe, zavallı şehzâde'yi babasına çekistirmekten geri kalmıyordu.

Dâmâdı Rüstem Paşa'nın paraya çok düşkün olduğunu keşfedince, onun ile anlaşması çok kolay olmuştu. Rüstem Paşa, Mustafa yerine öz kayınbiraderi olan şehzâde Bayezid'in tahta geçmesinin kendi mevki' ve nüfuzunu muhafaza edebilmesi bakımından daha iyi olacağı kanaatinde idi⁶⁷. Bu düşünce ile, Rüstem Paşa, İsfendi-

63 Topkapı Saray Müzesi Arşivi, Vesika No. 6193.

64 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kitâbeiler*, İstanbul 1927, c. I, s. 135-136.

65 Manisa Mahkeme-i Şer'iyye Sicilleri, Defter I, s. 34; Çağatay Uluçay, «Mustafa» Maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, s. 691.

66 Busbecq, *Türk Mektupları*, Çev. H. Cahid Yalçın, İstanbul 1939, s. 43.

67 Şerafettin Turan, *Aynı eser*, s. 21.

yar-zâdelerden Şemsi Ağa'yı Saray'a göndererek, şehzâde Mustafa'nın yeniçerilerle anlaşarak saltanat davasına kalktığını bildirdi. Sultan Süleyman bu haberden müteessir olmakla beraber, buna bir türlü inanmak istemiyordu. Hatta «Hâşâ, Mustafa Han'ım bu küstahlığa cür'et ede ve benim hayatımda bir vaz'ı nâ-ma'kul irtikâb ede»⁶⁸.

Rüstem Paşa, padişahla uzun bir müzâkere ve müşâvereden sonra, onu şehzâde Mustafa'nın idamına iknâ etti. Bu müthiş cinayeti kolaylıkla ve herhangi bir olaya meydan vermeksizin yapmak lâzımdı. Bunun için genç şehzâde, İran'a karşı yapılacak sefere ordusu ile birlikte dâvet olundu⁶⁹. Şehzâde Mustafa babasının kendisi hakkında verdiği ölüm kararından habersiz olarak, 50.000 kişilik ordusu ile, Amasya'dan, babasının bulunduğu Konya Ereğlisi civarında bulunan Aktepe'ye gelerek biraz uzakta ordugâhını kurdu. Durumu sezen birkaç yakın adamı, kendisine, eğer padişahla muhakkak görüşmek istiyorsan, herkes tarafından görülecek şekilde, açık bir sahrada görüşmesini söylediler⁷⁰.

Şehzâde, babasının elini öpmek üzere gayet gösterişli bir ata binerek askerlerinin şiddetli alkışları arasında, babasının atlas çadırına ilerledi. Vezirlerini çadırın kapısında bırakıp tek başına içeriye girdiği zaman, otakta babasından eser olmadığını hayretle gördü. İşte bu esnâda üzerine yedi dilsiz saldırmıştı. Kuvvetli ve güçlü olan şehzâde Mustafa, bir taraftan babasını imdâda çağırırken, diğer taraftan da dilsizlerle şiddetli bir mücadeleye girişmişti⁷¹. Atlas perde arkasında bu korkunç manzarayı seyreden babasını beyhude çağırıyordu. Bir aralık, bunların elinden kurtulan şehzâde, perdeye el attığı sırada, karşısında Zal Mahmud'u buldu. Mahmud onu bir çelme ile yere düşürerek, iki eli ile gırtlığını sıkmak suretiyle hayatına son verdi (27 Şaban 960 = 6 Ekim 1553)⁷². Bütün bunlar

68 Peçevi İbrahim, *Peçevi Tarihi*, İstanbul 1283, c. I, s. 300.

69 Hüseyin Hüsameddin, *Aynı eser*, s. 307-308.

70 Şerafettin Turan, *Aynı eser*, s. 32.

71 İsmail Hamî Danişmend, *Aynı eser*, c. 2, s. 284.

72 Münecceimbaşı Tarihi, c. III, s. 502; Hüseyin Hüsameddin, *Aynı eser*, c. III, s. 310, Şevval'ın 20 sinde; Nişancı Mehmed Paşa Tarihi, s. 277 de 26 Şevval; Hayrullah Efendi Tarihi, c. XI, s. 162 de gurre-i Şevval'de; Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmânî*, İstanbul 1308, c. I, s. 79'da 960 Şevval'ın 12'sinde öldürüldüğü bildirilmektedir.

otağda cereyan ederken, dışarıda Emîr Ahuru ile bir ağasının başı kesiliyordu⁷³.

Şehzâde Mustafa'nın fecî şekilde ölümü, orduda fenâ bir tesir bıraktı. Kanunî, oğlunun na'sını hususî bir merasim ile Bursa'ya gönderdi. Devrin şâirlerinden Taşlıcalı Yahya Bey, bî-baht şehzâde'nin katlini şu acıklı mersiye ile bütün muasırılarını ağlatmıştı :

Meded, meded bu cihânın yıkıldı bir yanı
Ecel celâlileri aldı Mustafa Hân'ı,
Dolundu mihr-i cemâli, bozuldu erkânı,
Vebâle koydular âl ile Âl-i Osmân'ı⁷⁴.

Bu olaydan en ziyâde müteessir olanlardan biri de, hiç şüphesiz ki, şehzâde Cihangir idi. Küçük şehzâde kanbur, çirkin olmakla beraber, zekî, hoş sohbet ve kardeşi Mustafa'ya karşı derin bir sevgisi vardı. Bu çirkin cinayet, onun hassas kalbinde derin yaralar açtı. Bir zamanlar hoş tavırları, güzel sözleri ile babasını güldüren bu şehzâde, şimdi âdeta yaşamaktan nefret ediyor, elem ve keder onu tanınmaz bir hale getirmişti. Kanunî genç şehzâde'sini tedâviye çalıştı ise de faide etmedi ve kısa bir müddet içinde hayata gözlerini yumdu. Haleb'de, cenâze namazı, kalabalık bir halk kitlesi tarafından kılınarak, nâşi İstanbul'a gönderildi⁷⁵.

Cihangir'in ölümünden pek müteessir olan padişah, onun hatırasını yaşatmak gayesiyle, Tophane'ye bakan tepe üzerinde bir câmi binâ ettirdi.

Kanunî Sultan Süleyman'ın sekiz şehzâdesinden altısı, böylece birer birer ortadan kalkmış, yalnız Bayezid ile Selim kalmıştı. Bunlar, Kanunî tahtının iki vârisi ve başka bir deyim ile iki rakip olarak karşı karşıya bulunuyorlardı.

Hayatta kalan bu şehzâdelerin büyüğü Selim, Manisa'da ve küçüğü Bayezid ise Konya'da idi. Bayezid'in veliahdlığı Kanûna aykırı idi. Zirâ saltanat kanûnen büyük evlâda düşüyordu. Bu yüzden Selim ile Bayezid arasında veliahdlık mücadelesi başlamış ve kısa

73 Hammer, İstanbul 1332, c. VI, s. 39.

74 Hayrullah Efendi Tarihi, c. XI, s. 165; Ahmed Refik, *Kadınlar Saltanatı*, c. I, s. 70-75; Mehmed Zeki Pâkalın, *Maktul Şehzâdeler*, s. 229 v.d.

75 Cihangir'in Türbesi, Şehzâdebaşı Camii'nde olup, Şehzâde Mehmed'in sağ tarafında, sol tarafında ise Huma Şah Sultan defnedilmiştir. Ayvansaraylı Hafız Hüseyin, *Hadikat el-Cevami'*, İstanbul 1281, s. 15.

zamanda bu mücadele kuvvetlenmişti. Bu rekabeti endişe ile izliyen padişah, şehzadelerin yerini değiştirmeye uygun bularak, Selim'i Manisa'dan Konya'ya, Bayezid'i de Amasya'ya nakletti⁷⁶. Şehzâde Bayezid bu nakilden hiç memnun olmamıştı. Babasına yazdığı mektuplarda, Amasya'ya nakledilmesinin günahını kardeşine yüklüyor ve şöyle diyordu : «Asıl gücendiğim, Selim Han'ın maksudu hâsıl oldu. Beni mağbûn eyledinizdir. Ben Selim Han'ın kulu muyum ki, bunca zamandanberi cehd ede, Bayezid'i Amasya'ya gönderin diye ibram ede»⁷⁷.

Bu arada, şehzâde babasına Kütahya'ya alındığını, Amasya'nın havası ile imtizac edemeyeceğini, hem de Kütahya'yı imâr etmek bakımından çok para sarf ettiğini bildirdi. Fakat babası onun bu şikâyetlerini naazr-ı dikkate almıyarak, Kütahya'dan ayrıldığını günü bildir, sana altın göndereyim diyordu. Bu sefer Bayezid, hiç olmazsa kışı Kütahya'da geçirmesine müsaade edilmesini istedi. Aldığı cevapta, kışa kalmamak için derhal hareket etmesini, kendisinin de Edirne'ye gitmek için, onun Kütahya'dan çıkmasını beklediğini yazdı. Bayezid gitmemek için bir taraftan çeşitli bahaneler bulurken, diğer taraftan asker toplamağa başlamıştı.

Sultan Süleyman, iki kardeş arasındaki ihtilâfı yatıştırmak gayesiyle, Şehzade Selim'e üçüncü vezir Sokullu Mehmed Paşa'yı, şehzade Bayezid'e dördüncü vezir Pertev Paşa'yı gönderdi.

Şehzade Selim Sokullu'ya hürmet, izzaz ve ikram eyledi. Bayezid ise, Pertev Paşa'ya hakaret etti⁷⁸.

Babasının mütemadî ısrarları ile, nihayet, 15 Muharrem 966 (28 Ekim 1558)'de Kütahya'dan ayrıldı. Bu durum karşısında Padişah, Selim tarafını tutarak en müktedir serdârlarını Selim'in maiyetine verdi. Konya Sahrası'nda iki taraf arasında vukua gelen çarpışma, Bayezid'in yenilgisiyle sonuçlandı. Genç şehzâde, oğlu Orhan ile birlikte Amasya'ya sığındı. Buradan babasına mektup yazarak affını rica etti. Fakat bu mektub Lala Mustafa Paşa'nın gizli olarak tâyin ettiği adamların eline geçerek, Sultan Süleyman'a vâsıl olmadı.

76 Hammer ve ondan naklen Zeki Pâkalın, Bayezid Konya'dan Amasya'ya, Selim de Manisa'dan Kütahya'ya naklolduğunu bildirirler : Hammer, c. VI, s. 80; Zeki Pâkalın *Aynı eser*, s. 242.

77 Topkapı Saray Müzesi Arşivi nr. 3924.

78 *Müneccimbaşı Tarihi*, c. III, s. 510.

Genç Şehzâde, mecbûri olarak, dört şehzâdesini yanına alarak, sâdik hizmetkârlarından ağlaya, ağlaya ayrılarak, hazinesini en kıymetli eşyası ile, İran istikametine doğru çevirdi. Sivas vâlisinden otuz bin altın borç aldığı gibi, o taraflara vergi tarh etmek suretiyle on sekiz bin altın ile otuz bir deve, altmış at ve yirmi katır tedarik etmişti⁷⁹.

Müneccimbaşı'nın rivâyetine göre, genç şehzâde 967 senesi Rebiülahır'ının 13. pazartesi günü büyük bir alayla Kazvin'e girdi⁸⁰.

Şah Tahmasb, Azarbaycan Veziri Giyas el-Din Ataullah'a, şehzâde'nin istikbalini emrettiği gibi, kendisi de kıymetli misafirini, İran şahlarına mutad olan debdebe le kabul etti. Mülâkat 23 Safer 967 (24 Teşrinî sâni (Kasım 1559) âa vuku' buldu.

Padişah, şehzâde Bayezid'in firarından çok endişe etmişti. Bunun için Şah ile Kanunî arasında elçiler, mektuplar gelip-gitti. Nihayet üçüncü defa Van Beylerbeği Hüsrev Paşa, Kapıcıbaşı Sinan ve Selim tarafından gönderilen Ali Ağa'dan mürekkebe bir heyet, Şah Tahmasb'ı iknâ ederek, şehzâde Bayezid ve dört oğlunu teslim ve hemen orada hayatlarına son verdiler (15 Muharrem 969 = 25 Eylül 1561)⁸¹.

Cellad vazifesini gören Çavuş-başı Ali Ağa, cesetleri Sivas'a naklederek orada defnettirdi.

Bayezid'in henüz üç yaşındaki, Bursa'da bulunan beşinci oğlu, Kanunî'nin emri ile, kardeşlerinden evvel boğulmak suretiyle, Bayezid'in nesli kurutulmuş oluyordu⁸².

Bu suretle II. Selim babasının tahtına vâris olmuş, fakat devlet işlerini çevirmek kabiliyetini tevârüs edememişti. Kendisinden sonra cülûs eden III. Murad'ın ilk işi ise, sarayda bulunan beş masum kardeşini, dilsizlere boğdurtmak oldu. Ayasofya Camii'nin batısında yapılan türbeye kardeşlerini gömdüren bu padişah, saltanatını kendi çocuklarının büyüğüne hasretmek istemişti⁸³.

79 Hammer, *Aynı eser*, c. VI, s. 81.

80 *Müneccimbaşı Tarihi*, c. III, s. 512.

81 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1949, c. II, s. 397; İsmail Hakkı Uzunçarşılı - Ridvan Nafiz, *Sivas Şehri*, İstanbul 1928, s. 157.

82 Mehmed Zeki Pâkalın, *Aynı eser*, s. 281; Hammer, *Aynı eser*, c. VI, s. 93.

83 Naima, *Tarih*, c. I, s. 105-106; Mustafa Efendi, *Seldnîki Tarihi*, İstanbul 1281, s. 128-129; Hammer, c. VII, s. 19; Ahmed Refik, *Sokullu*, s. 250-251.

Bundan sonra tahta cülûs eden III. Mehmed, Fâtih Kanunnâmesi'ni uygulayarak on dokuz erkek kardeşini öldürttü. Bu kardeş katli, halk arasında çok derin bir teessür ve nefret uyandırmıştı. Bu yetmiyormuş gibi, son günlerinde on altı yaşındaki oğlu Mahmud'u dilsizlere boğdurttu. Şöyle ki, şeyhin biri, yaptığı bir vift ile, saltanat tahtına cülûs edeceğini bir mektup ile şehzade'ye bildirmiş; saltanat cidden arzu edilir bir şey olduğu için, şehzade bu müjdenin verilmesinden memnun olmuş ve şeyhe teşekkürlerini bildirmişti. Bu muhabere kâğıdı bir gün Kızlar Ağası Abdurrezzak Ağa tarafından, getiren adamın elinden alınarak padişaha verilmişti. Bunun üzerine yine şehzâde Mahmud ile vâlidesi, Şeyh ve bu işe vasita olmuş olanlar tevkif ve hapsedilmişti. Bu tahkikattan bir ay sonra, şehzâde boğdurulmuş, vâlidesi ve diğer suçlular denize atılmışlardı (27 Zilhicce 1011 = 7 Haziran 1603)⁸⁴.

Osmanlı târihinin ilk üç asrında muntazaman tatbik edilen bu Veraset-i Saltanat Usûlü'nün değişmesi, I. Mustafa'nın 23 Zilka'de 1026 (22 Kasım 1617) Çarşamba gününe raslayan ilk cülûsuna tesadüf eder.

I. Mustafa, III. Murad'ın saltanatında ve babası III. Mehmed'in Manisa sancak beyi bulunduğu sırada, 1000 (1591) senesine doğru, bu şehirde doğduğunu söyleyebiliriz⁸⁵. Bu hesaba göre, aşağı-yukarı, 26 yaşlarında, yani 23 Zilka'de 1026 (22 Teşrinisânî (Kasım) 1617) Çarşamba günü tahta geçirildi⁸⁶.

I. Mustafa'nın tahta cülûsundan bir gece evvel ölen selefi I. Ahmed'in küçük kardeşidir ve büyük kardeşin cülûsunda sağ bırakılmış olan yegâne Osmanlı şehzâdesidir. I. Ahmed'in Osman, Mehmed, Selim, Hüseyin, Murad, Bayezid, Süleyman, Kasım ve İbrahim adlarında 9 çocuğu olmuştur. Bunlardan Selim ile Hüseyin babalarının sağlığında öldüklerinden Sultan Ahmed'in 7 oğlu kalmıştı. Bu 7 şehzâdeden Osman, Murad ve İbrahim, amcaları Sultan Mustafa'

84 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *III. Mehmed'in Oğlu Şehzade Mahmud'un Ölümü*, Belleten, Ankara 1960 (Sayı 94), s. 264; Mustafa Naima, *Ravzat el-Hüseyin fi hülasat Ahbar el-Hafikeyn*, c. I, s. 325; *Müneccimbaşı Tarihi*, c. III, s. 611; Mehmed Süreyya, Şehzade'nin ölümü 1011 senesi Zilhicce ayının 27 sinde olduğunu ve Sultan Mehmed Camii Mihrabı önünde defnedildiğini söylüyor, bk., *Sicü-i Osmani*, İstanbul 1308, c. I, s. 72.

85 Münir Aktepe, «Mustafa I» Maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, s. 692.

86 Kâtib Çelebi, *Fezleke*, İstanbul 1286, c. I, s. 385; *Nâima Tarihi*, İstanbul 1280, c. II, s. 154.

dan sonra padişah olmuş, diğerleri II. Osman ve IV. Murad devrinde idam edilmişlerdi. Osmanlı kaynaklarında verâset usûlünün değişmesi işte bu durumla yani I. Ahmed'in şehzadeleri küçük olmakla te'vil edilir. Halbuki Osmanlı padişahlarından Fatih Sultan Mehmed 848 (1444)'de ilk cülûsunda 12 yaşında tahta çıkarılmıştı⁸⁷.

I. Ahmed, yaşının ancak 13 sene, 8 ay ve 4 gün tuttuğu bir sırada tahta geçmiş ve hatta bu cülûsdan sonra sünnet olmuştu. Görülüyor ki, veliahd olan oğlu I. Osman'ın yaşının küçüklüğünün cülûsuna engel sayılmış olması doğru değildir. Esasen Osmanlı verâsetinde, cülûs için, herhangi bir yaş haddi tesbit edilememiştir. Binaenaleyh I. Ahmed hükümdar olunca, kendisinin küçük olmasına ve henüz bir saltanat vârisi bulunmamasına, şâyet Sultan Mustafa'yı ortadan kaldırmış olsa idi, kendi vefâtı hâlinde sülâlesinin münkati' olması çok muhtemel idi. Bu bakımdan, küçük kardeşi Mustafa'yı o ana kadar mevcut teamül ve kanûn hilâfına, hayatını muhafaza etmiş ve Saray'da, bir odada mahbûs bırakılmıştı. Bu suretle, Osmanlı târihinde ilk defa olarak, bir Osmanlı şehzâdesi kardeşlerinin kanı ile lekedâr olmaksızın tahta cülûs etmiş oluyordu⁸⁸. Pek az sonra, Sultan Mustafa'nın üst üste dünyaya gelen biraderzâdele-ri çoğaldıkça, artık kendi vücûduna ihtiyac kalmadığı, gece-gündüz cellatların hücûmunu beklemek suretiyle, ecel terleri dökmüş ve bu yüzden aklî dengesini kaybetmişti. İclâsında bu durumu göz önünde tutarak muhalefette bulunan Kızlar Ağası Mustafa Ağa'ya karşılık, Şeyhülislâm Es'ad Efendi ile Kaymakam Sofu Mehmed Paşa, yaşca büyük bir şehzade dururken, Ahmed'in daha küçük yaştaki çocuğunu tahta çıkarmanın doğru olamayacağını ve Mustafa'daki muvazenesizliğin ölüm tehdidi altında, geçirdiği uzun mahbusiyet senelerinden ileri geldiği ve sağlığının zaman ile düzeleceğini ileri sürmüşlerdi⁸⁹. Hattâ bazı Osmanlı târihcileri onu meczûbül-şekil evliyâ-yı Allah'dan bir zât, Melikü'l-sefat olup dünya-yı fânîyenin dağdaağına tahammülü yok idi, gibi süslü ve yaldızlı cümlelerle tasvir etmişlerdir⁹⁰.

87 İsmail Hamî Danışmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1950, c. III, s. 229.

88 Hammer, İstanbul 1333, c. VIII, s. 43.

89 Hasan Beyzade, *Tarih*, Topkapı Saray Müzesi Emanet Hazinesi Kitapları nr. 1434, vrk. 471 a.

90 *Müneccimbaşı Tarihi*, c. III, s. 643.

Bu suretle, Sultan Ahmed ilk defa olarak kardeşi Mustafa'yı hayatta bırakmış ve saltanat babadan oğula değil, ekberiyet kaidesine yâni hânedânın en yaşlısına âit bir hak olarak kabul edilmişti. Buna göre, artık şehzâdeler eyâletlere gönderilmeyip, Saray'da ayrı bir dâirede ikamet etmeleri, sakal bırakmamaları, evlâd sâhibi olmamaları⁹¹ kaidesi ortaya konulmuştur. Bu usule göre, şehzâdelerin çocukları doğduktan sonra değil, doğmadan önce ölüme mahkûm oluyorlardı. Netekim Saray'da şehzâdelerden hamile kalan kadınlar, o vakitlerde, iptidai ve geni' usûllerle çocuklarını düşürüyor ve ekseriya o bi-çareler de bu yüzden hayatlarını kaybediyorlardı⁹².

Sultan Mustafa'nın iclâsını biraderzâdelerinin küçük olmaları ile açıklayan Osmanlı rivâyetine karşı, bazı batı kaynaklarında iki nokta-i nazara rastlanmaktadır :

1. Sultan Mustafa'nın tahta çıkarılması, Sultan Ahmed'in vasiyetinden dolaydır.

2. Bu, I. Ahmed'in karısı Mahpeyker Kösem Sultan'ın işidir. Çünkü, Veliahd Osman, Kösem'in ortağı olan Mahfiruz Sultan'ın oğludur. Şehzâde Murad ve İbrahim, Kösem sultanın çocuklarıdır. Bu takdirde Osman padişah olursa, küçük kardeşini öldürmesi muhtemeldir. Bunun için her şeyden önce I. Ahmed'in çocuklarından hiçbirini iclâs ettirmeyip kardeşi Mustafa'yı tahta çıkarmak lâzımdı. Bu hâle göre, I. Mustafa saltanatını ve hayatını yengesine borçludur. Fakat ne çâre ki Mustafa'nın akli dengesi bozuk olduğundan, üç aydan birkaç gün fazla süren saltanatına son verilmiş ve yerine II. Osman tahta geçirilmişti (1027-1031 = 1618-1622).

II. Osman'ın altı kardeşi vardı. Bir müddet bunların hayatına dokunmadı. Fakat Lehistan seferine giderken, bu kardeşlerin en büyüğü olan ve başka bir vâlideden doğan şehzâde Mehmed hakkında, saltanat kanununu uygulamak istedi. Fakat devrin Şeyhülislâmı Es'ad Efendi, bu husûsda hiçbir fetvâ vermedi. Bu hâle göre, kardeş katlini ulemânın dahi desteklemediği anlaşılmaktadır⁹³.

91 Mustafa Nuri Paşa, *Netayic el-Vukuat*, İstanbul 1327, c. 2, s. 35.

92 Mehmed Zeki Pâkalın, *Maktul Şehzadeler*, s. 303.

93 Hammer, İstanbul 1333, c. VIII, s. 198; Ahmed Mumcu, *aynı eser*, Ankara 1963, s. 199.

1

2

